

40 godina rada Zavoda za istraživanje folkloru

Uvodna riječ

Zavod za istraživanje folkloru osnovan je početkom 1948. godine kao samostalna znanstvenoistraživačka ustanova s imenom "Institut za narodnu umjetnost". Poslijednjih deset godina djeluje u sastavu Instituta za filologiju i folkloristiku, kao jedan od tri zavoda tog instituta - uz Zavod za jezik i Staroslavenski zavod "Svetozar Ritig". Danas je u Zavodu 25 stalno zaposlenih suradnika. Organizirani smo u šest odsjeka: Odsjeci za usmenu i pučku književnost, Odsjeci za folklornu glazbu, ples i folklorno kazalište i Odsjek za istraživanje običaja. Znanstveni radnici ZIF-a različitih su obrazovanja ovisno o tome kojim se folklornim pojavama bave: filolozi, muzikolozi, etnolozi. Na taj se način ostvaruje interdisciplinarni pristup folkloru i drugim fenomenima narodne kulture i umjetnosti.

Osim znanstvenog rada, u Zavodu je oduvijek poklanjana pažnja popularizaciji i primjeni znanstvenih rezultata, kao npr. suradnji s obrazovnim i kulturnim ustanovama, osobito na području kulturnog amaterizma i prezentacije folkloru na sceni i u masovnim medijima.

Vrijedan je spomena i angažman suradnika Zavoda u obrazovanju mladih stručnjaka, sudjelovanje u dodiplomskoj i postdiplomskoj nastavi etnologije i etnomuzikologije te brojna mentorstva, rad sa stranim studentima i stručnjacima na studijskim boravcima u Zavodu.

Uz znanstvene odsjeke Zavod ima i stručnu službu: dokumentaciju i biblioteku. Naša biblioteka je specijalizirana biblioteka s 22 000 svezaka. Dokumentacija sadrži arhiv rukopisa folklorne građe: 1270 svezaka s tekstovima pjesama, prozom, glazbenim, plesnim zapisima i opisima običaja; zatim je tu fonoteka s 2160 magnetofonskih vrpca i kazeta, fototeka s 27 000 fotografija i dijapozitiva, filmoteka s 50 dokumentarnih filmova, videoteka sa 116 videokazeta, te specijalizirane kartoteke i mikrofiševi. Započet je i rad na kompjutorizaciji naše dokumentacije i biblioteke, na stvaranju datoteka i baza podataka, zahvaljujući spremnosti naših suradnika da prihvate novu tehnologiju i trudu i sposobnosti da se u našim prilikama nabavi oprema.

Dokumentacija i biblioteka dostupne su i vanjskim korisnicima. Zahvaljujući razmjeni s 286 adresa u zemlji i inozemstvu, te drugim načinima nabave publikacija, stalno se povećava bibliotečni fond, a raspoložemo i pozamašnom stranom literaturom, što nam omogućuje uvid i sudjelovanje u svjetskim tokovima naše struke. Obaviještenost i suradnja na domaćem i međunarodnom planu ostvaruje se i kroz intenzivne kontakte i zajedničke projekte, kroz sudjelovanje u radu saveznih i međunarodnih stručnih i znanstvenih društava i komisija, te putem razmjene stručnjaka (osobito s Mađarskom, Austrijom i Italijom).

Tokom ove godine trudili smo se da intenzivnijim radom i nekim prigodnim manifestacijama obilježimo 40-godišnjicu naše redovne djelatnosti. Prije svega nastojali smo u ovoj godini prezentirati naš rad javnosti, osobito stručnoj, i to putem izdavačke djelatnosti te organiziranjem i sudjelovanjem na znanstvenim skupovima. Kad je riječ o našoj izdavačkoj djelatnosti i tu u ovoj godini slavimo jubilej: izlazak 25. broja godišnjaka "Narodna umjetnost". Uz redovni, 25. broj godišnjaka, objavili smo i posebni broj "Narodne umjetnosti" na engleskom jeziku, namijenjen prezentaciji naše djelatnosti međunarodnoj znanstvenoj javnosti. U tom broju, uz znanstvene radove, pružili smo čitateljima i podatke o radu Zavoda u proteklih 40 godina, o svim izdanjima Zavoda, te o knjigama zavodskih suradnika koje su objavili drugi izdavači i na kraju popis današnjih suradnika Zavoda s podacima o njihovim zvanjima i istraživačkim profilima.

Međunarodnoj javnosti namijenili smo još jednu ovogodišnju publikaciju, također na engleskom jeziku, koja pruža uvid u orijentaciju i rezultate istraživanja u posljednjoj dekadi: "Prilozi proučavanju suvremenog folklora u Hrvatskoj". Tu smo knjigu izdali u povodu 12. međunarodnog kongresa antropoloških i etnoloških znanosti održanog u Zagrebu u srpnju ove godine. Za taj veliki ljetošnji kongres organizirali smo simpozij: "Folklor i historijski proces" na kojem je sudjelovalo 57 referenata iz 16 zemalja, među kojima i 9 suradnika Zavoda. Suradnici Zavoda bili su suorganizatori i referenti i na drugim simpozijima istog kongresa.

Drago nam je da se u ovogodišnjoj izdavačkoj djelatnosti Zavoda našla i knjiga našeg bivšeg suradnika Josipa Milićevića "Narodna umjetnost Istre", te međunarodni zbornik radova o odnosu balada i drugih žanrova ("Ballades and other Genres"). Zavod je također bio suizdavač zbornika radova i suorganizator znanstvenog skupa o Jakovu Volčiću, te suizdavač knjige Zorice Rajković "Znamenje smrti". Drugi izdavači objavili su ove godine još četiri knjige naših suradnika: "Etnologija naše svakodnevice" Dunje Rihtman - Augustin, "Hrvatske pučke pjesmarice 19. stoljeća" Divne Zečević, "U kralja od Norina" Maje Bošković - Stulli i "Narodna nošnja Žumberka" Aleksandre Muraj.

Današnji zavodski kadar vrlo je mlad zahvaljujući otvorenosti i spremnosti kolektiva da ulaže u mlade ljude i tako osigura budućnost Zavodu i struci.

Sretni smo što su danas s nama oni koji su kreirali takvu politiku, naši prethodnici od kojih većina, iako umirovljeni, i dalje aktivno surađuju s nama. Sa žaljenjem i poštovanjem danas se sjećamo i onih kojih više nema među nama - osnivača i pionira naše struke iz samog Zavoda, kao i onih koji su kao vanjski suradnici ugradili ponešto u temelje naše zgrade.

Sa zahvalnošću treba danas spomenuti i naše brojne suradnike na terenu: kazivače, pjevače, plesače - nosioce i stvaraocce kulture koju nastojimo zabilježiti, razumjeti, valorizirati. Zahvalni smo i na podršci društva koje nam putem svojih institucija omogućava rad i pruža materijalnu osnovu za naše djelovanje i koje je vrednovalo to djelovanje putem visokih priznanja dodijeljenih našim suradnicima.

Zorica Rajković, predstojnica Zavoda

Istraživanje folklorne glazbe i plesa

Dolaskom Vinka Žganca u zagrebački Etnografski muzej 1945. godine, obnavlja se djelatnost njegova Muzikološkog odsjeka na prikupljanju narodne glazbe, čime su nastavljene slične akcije koje je Muzej provodio i ranije. Odvajanjem od Etnografskog muzeja 1948. godine, Muzikološki odsjek postaje jezgrom novoosnovanog *Instituta za narodnu umjetnost*. Vinko Žganec, kao njegov prvi direktor, tijekom 50-tih i 60-tih godina uspješno razvija sustavna istraživanja narodne glazbe u raznim

područjima Hrvatske. Kako bi ujednačio prikupljanje folklornoglazbene građe, Žganec objavljuje i upute za zapisivanje i sistematiziranje napjeva. Tih uputa pridržavali su se i vanjski suradnici Instituta, među kojima nalazimo imena poznatih hrvatskih skladatelja i melografa, poput Antuna Dobronića, Ivana Matetića-Ronjgova, Nikole Hercigonje, Josipa Andrića, Nedjeljka Karabaića, Zvonka Lovrenčevića, Vladimira Stahuljaka, Stjepana Stepanova, Zlatka Špoljara, Franje Židovca i drugih.

Od početka svog rada Žganec poklanja pažnju i plesovima. Osim što ih na terenu i sâm bilježi, pa u tu svrhu smišlja i vlastito plesno pismo, zasnovano na znakovima glazbene notacije, Žganec i na tom polju angažira manji broj vanjskih suradnika - primjerice, 1948. poznatog plesnog pedagoga i koreografa Anu Maletić, kasnije i Lelju Taš.

Osim rada u Institutu, V. Žganec nastavlja već ranije uspostavljenu suradnju s Jugoslavenskom akademijom znanosti i umjetnosti (koja je izdavač njegovih zbirki), odnosno s Odborom za narodni život i običaje, unutar kojeg također organizira skupljanje narodnih popjevaka. Uz to, od 1948. punih 19 godina predaje Muzički folklor na Muzičkoj akademiji u Zagrebu.

Prvih šest godina na istraživanju narodne glazbe i plesa Vinko Žganec radi sâm, uz pomoć vanjskih suradnika, a tek 1954. u Institut dolazi *Stjepan Stepanov*, te iduće godine *Ivan Ivančan*.

Temeljni zadaci Instituta 50-tih i 60-tih godina ostvarivali su se prikupljanjem i zapisivanjem bogate folklorne glazbene i plesne građe. Stjepan Stepanov je, primjerice, u tom razdoblju prokrstario cijelom Hrvatskom te zapisao oko 4.000 napjeva u više od 300 mjesta. Zajedno s brojnim zapisima Vinka Žganca i ostalih melografa, fundus sadržan u rukopisnim zbirkama Instituta porastao je do kraja 60-tih na preko 20.000 zapisa napjeva. Doista, riječ je o bogatoj i neprocjenjivo vrijednoj građi, od koje je tek dio objavljen, a u koju i danas posežemo baveći se raznim pitanjima folklorno-glazbene baštine.

Sakupljena građa potakla je Žganca i Stepanova na istraživanje dotad još nedovoljno riješenih pitanja tonalnih osnova narodnih napjeva i njihove zvukovne i metroritamske strukture. Proučavaju i melografsku djelatnost u prošlosti, zaokuplja ih problem starosti glazbenofolklorne baštine, pa tako, primjerice, Stepanov o tom pitanju polemizira sa stavovima u to vrijeme istaknutog evropskog muzikologa Waltera Wiore...

Dolaskom Ivana Ivančana, započinju sustavna regionalna istraživanja plesnih tradicija u Hrvatskoj, koja također rezultiraju obilnom građom, detaljno zapisanom Labanovim plesnim pismom, te obrađenom zajedno s varijantama u brojnim zbirkama. Regionalna istraživanja omogućila su Ivančanu kulturno-geografsku podjelu narodnih plesova Jugoslavije na plesne zone. Uz to, on posvećuje više pažnje i društvenoj ulozi plesa te ponašanjima povezanim uz plesna zbivanja. Budući da su publicirani u periodici i 14 knjižnih naslova, rezultati Ivana Ivančana svima su nam dostupni i dobro poznati.

Šezdesetih godina u Odsjeku za folklornu glazbu dolazi do smjene generacija - Vinko Žganec i Stjepan Stepanov odlaze u mirovinu. Krug negdašnjih vanjskih suradnika također se smanjuje. Novih suradnika je malo. U takvim okolnostima, 1964. u Institut dolazi *Jerko Bezić*, naš današnji voditelj Odsjeka, koji prvih godina radi sâm, kraće razdoblje s *Dunjom Rihtman-Šotrić* iz Sarajeva, a od 1973. s *Krešimirom Galinom*. U Odsjeku za plesni folklor kroz to vrijeme radi Ivan Ivančan, u kraćem razdoblju (od 1966-68) zajedno sa *Zoricom Rajković*. Njegovim odlaskom na direktorsko mjesto plesnog ansambla "Lado", 1974. u plesni odsjek dolazi *Stjepan Sremac*, koji nastavlja regionalna terenska istraživanja plesa, a napustio je Zavod 1988. godine, preuzevši također dužnosti direktora "Lada".

Poput Žganca, i Jerko Bezić se, uz znanstveno-istraživački rad, bavi i pedagoškom djelatnošću. Od jeseni 1966. predaje etnomuzikologiju na Muzičkoj akademiji odgojivši dosad više generacija etnomuzikologa. Svi danas zaposleni suradnici Odsjeka za folklornu glazbu bili su Bezićevi studenti - spomenula sam već Krešimira Galina; nakon njega, 1979. *osobno se uključujem u rad Odsjeka*; 1985. pridružuje nam se *Ruža Bonifačić*, a 1988. godine *Svanibor Pettan*.

Od druge polovice 60-tih godina naovamo nastavljen je rad na prikupljanju i istraživanju folklorne glazbe i plesa, sređivanju građe i njezinu objavljivanju. Istraživanja su često dio timskih projekata Zavoda - zajedničkih regionalnih istraživanja koja su urodila monografijama o folklornim tradicijama pojedinih područja Hrvatske, kao što su monografije o Sinjskoj krajini u 60-tim, o Gupčevom kraju i otoku Braču u 70-tim, te otoku Zlarinu u 80-tim godinama.

Interdisciplinarna suradnja s folkloristima i etnologima Zavoda donijela je etnomuzikolozima korisne poticaje i u teorijskom promišljanju vlastite struke. Sedamdesetih godina učinjen je bitan pomak u pristupu istraživanja, povezano sa shvaćanjem tradicije kao procesa, koji se na jednoj strani ukorijenjuje u prošlost, a na drugoj podvrgava neprestanim promjenama. Takav stav očituje se i u rezultatima istraživanja - posvećuje se pažnja i starijim i novijim tradicijskim oblicima; u radovima se sve češće donosi upravo takva građa koja potvrđuje višeslojnost i raznolikost folklorne glazbe i plesa. Interes se upravlja k pitanjima kontinuiteta i promjena u tradiciji, procesima asimilacije, akulturacije i transformacije glazbenih i plesnih pojava, nastalih prožimanjem različitih kulturnih utjecaja te interakcijom tradicijske i suvremene kulture.

Usvajanjem i primjenom teorije komunikacije u folkloristici, predmet etnomuzikologije počinje se određivati, kako je to više puta istakao Jerko Bezić, u prvom redu prema specifičnom načinu života glazbenih pojava, koje karakterizira slobodno, spontano izvođenje. Predmetom etnomuzikološkog interesa i istraživanja postaju postupno sve glazbene pojave koje žive - ili su donedavno živjele - u izravnim kontaktima, u neposrednom komuniciranju relativno manjih grupa izvođača i slušalaca.

Proširujući time predmet istraživanja, upravljajući interes na komunikacijska svojstva glazbe i plesa, sve češće se u istraživanjima primjenjuje metoda sudjelovanja i bilježenja građe u spontanima, autentičnim izvedbama, uz obvezatna magnetofonska, fotografska, a u posljednjih petnaestak godina i video-snimanja.

U 70-tim godinama, dolaskom Krešimira Galina, intenziviraju se terenska istraživanja folklornih glazbala - posebno su obrađena acrofona i idiofona glazbala, a u posljednje vrijeme pristupilo se i istraživanju arheoloških izvora glazbenih instrumenata.

Osim folklornoglazbenog repertoara pojedinih područja Hrvatske, u ovom se razdoblju istražuju i glazbene i plesne tradicije Hrvata izvan domovine, posebno Gradišćanskih Hrvata. Uz to, obradilo se više pojedinačnih aspekata folklorne glazbe i plesa, kao što su tonski odnosi, ritam i forma, nastavljeno je s radom na klasifikaciji, razjašnjena su neka terminološka pitanja, posvetila se pažnja i problemima koji prate različite oblike prezentacije folklorne glazbe i plesa izvan autentičnog konteksta - na sceni, u mas-medijima, itd.

Premda je i ranije postojala, posljednjih godina osnažila je suradnja s ostalim etnomuzikolozima iz Hrvatske te iz drugih republika (najviše putem sudjelovanja na kongresima Saveza udruženja folklorista Jugoslavije). S inozemstvom, osim individualnih kontakata, suradnja se odvija posredstvom Međunarodnog savjeta za tradicijsku glazbu (ICTM) i njegovih studijskih grupa, u čiji su rad suradnici našeg odsjeka aktivno uključeni.

Odsjek za folklornu glazbu organizirao je i sâm više znanstvenih skupova - 1979. sastanak Studijske grupe za istraživanje historijskih izvora o folklornoj glazbi ICTM-a, 1983. sastanak etnomuzikologa Jugoslavije (na kojem je pokrenuo i izlaženje informativnog biltena o toj djelatnosti u Jugoslaviji), 1984. godine u suorganizaciji s Jugoslavenskom akademijom znanosti i umjetnosti skup posvećen životu i djelu Franje Ksavera Kuhača, a godinu dana kasnije međunarodni skup o Glazbenom stvaralaštvu narodnosti i etničkih grupa.

Osim na znanstvenom polju, suradnici odsjekâ za glazbu i ples vrlo su aktivni i u pripremanju folklornih priredbi i smotri. Još značajniji je rad suradnika ovih odsjeka na polju pedagogije. Uz djelovanje Jerka Bezića kao predavača na Muzičkoj akademiji, ne može se ne spomenuti trud što su ga uložili Ivan Ivančan, Jerko Bezić, Stjepan Sremac i Krešimir Galin kao predavači na Ljetnoj školi folkloru koju organizira Kultruno-prosvjetni sabor Hrvatske. Valja spomenuti i aktivnu suradnju s radio stanicama i televizijom, u kojoj su naši suradnici angažirani kao autori emisija ili stručni savjetnici.

Zavod i njegovi odsjeci za folklornu glazbu i ples nastavljaju istraživačku aktivnost na pravcima koje je zacrtao Vinko Žganec, a programski uobličio Jerko Bezić. Vjerujemo da nova generacija etnomuzikologa, koja upravo realizira zavodske programe, neće iznevjeriti svoje zaslužne prethodnike i mentore.

Grozdana Marošević

Usmena i pučka književnost te folklorno kazalište

Zanimanje za usmenu književnost na ovom našem prostoru, u prošlom je stoljeću, stoljeću romantizma, zaista bilo veliko i značajno. Postupno je za nju interes oslabio (sveo se na uži krug stručnjaka) te je od romantičarskog zanosa i pretjeranog veličanja došlo do potpunog zanemarivanja. Tako u periodu između dva rata nije bilo sustavnijeg istraživanja usmene književnosti. Osnivanjem Instituta i metoda rada njegovih stručnjaka nastojala se postići ravnoteža između zanosnog romantičnog interesa i potpuna zanemarivanja usmene književnosti. Daleko od nacionalne romantike i povijesne idealizacije, bez pretjeranog veličanja, što objektivnim pristupom, znanstveno, bez bučne najave, ali i bez žalopojki o "zanemarenoj folklornoj građi" - pristupa se u Institutu (danas Zavodu) folkloru.

U okviru istraživanja usmene i pučke književnosti i folklornog kazališta, pojavilo se 36 knjiga, preko 200 rkp, zbirki i na stotine studija, rasprava, članaka, prikaza i recenzija u domaćim i stranim časopisima - to su radovi koje smo imali u vidu pripremajući ovaj kratki pregled, to su radovi koji pokazuju objektivni i moderan pristup folkloru - od skupljanja građe do teorijskog osmišljavanja.

Već u prvim godinama postojanja Instituta za rad na terenu bio je neophodan stručnjak za tekstove, za poeziju. Tako u Institut dolazi **Olinko Delorko**, slavist, pjesnik. 1952. g. dolazi i **Maja Bošković-Stulli**, također slavist. Tako se formira jezgra *odsjeka za usmenu književnost*.

Olinko Delorko promatra lirsku poeziju, balade i romance i upozorava na izuzetnu vrijednost varijanata u kojima se zapravo ogleda i kreativnost i estetska vrijednost usmene poezije. Njegove zbirke usmene poezije nastale su većinom na građi koju je sam prikupio na terenu. (Sjetimo se samo "Ljube Ivanove".) Pored mnogobrojnih studija, rasprava i prikaza izradio je 39 rukopisnih zbirki i objavio 10 knjiga. Danas ih čitamo kao najuspjelije antologije u kojima prepoznajemo uzoran i korektan zapis kazivanog teksta, ali i magiju stiha i ljepotu fragmenta. Velikom erudicijom, rafiniranim literarnim ukusom i senzibilnošću modernog pjesnika, kročeanac Delorko ukazao je na vrhunske domete i najuspjelije pjesme u hrvatskoj

usmenoj poeziji koje, stjecajem različitih okolnosti, nisu bile ni raširene ni poznate. Delorkove su zbirke značile veliki prodor u folkloristici, ali posebno su među književnim svijetom (posebno prve dvije zbirke: *Hrvatske narodne balade* i *romance*, 1951. i *Zlatna jabuka*, 1956.) - bile prihvaćene na istoj razini kao i umjetnička (pisana) književnost.

Maja Bošković-Stulli također polazi od terenskog rada a bavi se pretežno usmenom prozom. Premda polazi od drugačijih poticaja njezini su stavovi o folkloru bliski i srodni Delorkovim zamislima. I ona je težište davala **autentičnim, vjerno zapisanim** tekstovima (što se potpunije moglo provesti kasnijom upotrebom magnetofona). I njezino je težište bilo na istraživanju **varijanata**: varijante kao književne tvorevine u stalnoj mijeni i varijante kao temelj komparativnim znanstvenim istraživanjima. Pored mnogobrojnih studija rasprava članaka, prikaza i recenzija u našim i stranim časopisima i publikacijama, izradila je i 36 rkp. zbirki i objavila 15 knjiga od kojih su neke nastale na temelju terenskog istraživanja: posebno ističemo njemačko izdanje *Kroatische Volksmarchen* - zbirku pripovijedaka koja je izašla u znamenitoj seriji pripovijedaka svih naroda svijeta (1975.g.) Dio je kasnije preveden i na japanski!

Maja Bošković-Stulli nije se ograničila samo na skupljanje i objavljivanje tekstova. Ona se bavi studijskim istraživanjem usmene književnosti od njezinih *povijesnih do teorijskih problema* ; stavila je istraživanje usmene književnosti u širi evropski i svjetski kontekst; osuvremenila je pristup usmenoj književnosti ; izvrgla je kritici mnoge nedosljedne teorijske pozicije ; stvorila je značajan teorijski okvir bavljena usmenom književnošću danas.

Rezultati takvog njezina rada vidljivi su u svim njezinim raspravama a posebno u knjigama: *Usmena književnost* (1971), *Usmena književnost* (1978) *Usmena književnost kao umjetnost riječi* (za koju je dobila i nagradu "Božidar Adžija") 1976., *Usmena književnost nekad i danas* (1984), *Usmeno pjesništvo u obzorju književnosti* (1985).

S vremenom su se interesi u Institutu proširili i dopunili novim istraživačkim usmjerenjima: počeli su se zanimati za *kontekst*, za *žive izvedbene situacije*, u kojima se onda i verbalni tekst ostvaruje kao cjelina. Takvo postupno nadograđivanje zahtijevalo je i osnivanje novih odsjeka. Logičan je bio razvoj odsjeka za **običaje**. Pored etnologa u tom odsjeku, posebno je za ovo naše područje - dakle usmene književnosti, bio značajan rad Nikole Bonifačića Rožina, pionira na području folklorne drame, koji se bavio i malim oblicima: poslovicama, zagonetkama i sl. Njegove studije i članci, 2 knjige, te terenske zbirke, kojih ima čak 80, više nego druge iz tih vremena, prepune su podataka koji govore o kontekstu, o neposrednoj izvedbi i izvođenju folklornog djela, koje upozoravaju na predstavljачke elemente folkloru do tada gotovo ne uočene. Upravo su one dragocjena podloga za nastavak odsjeka za folklorno kazalište u kojem danas radi Ivan Lozica.

U sagledavanju kompleksnosti usmene književnosti, M. Bošković-Stulli je promatrajući suodnos usmeno - pisano upozorila i na literarnu pojavu - **pučku književnost** koja je u širim razmjerima (ne samo kod nas) tek u našem stoljeću postala relevantna u znanstvenom istraživanju. Osniva se tako **odsjek za pučku književnost** (1970.g.) u kojem je Divna Zečević usmjerila svoj rad na područje književnosti namijenjene puku kao i one književnosti koju puk sam stvara - dakle na one literarne pojave koje obuhvaća pojam pučke književnosti. Radovi Divne Zečević koji su nastajali na temelju istraživanja različitih razdoblja u kojima su stvarane pučke književne tvorevine koje često imaju kulturno-povijesni značaj, prethodili su knjizi **Pučki književni fenomen** koja se pojavila 1978. g. Brojne studije i rasprave, 10 rkp. zbirki posebno s područja usmene književnosti kojom se Divna Zečević također bavi, te 6 knjiga, radovi su Divne Zečević koji se kreću u

istraživanja od *zabavno-poučnog štiva* objavljenog u hrvatskim kalendarima, do nedavno izašle knjige o hrvatskim pučkim pjesmaricama.

Odlaskom starijih kolega u mirovinu i potreba za proširivanjem rada na pojedine usmenoknjiževne vrste, potreba za sustavnijom sistematizacijom i katalogizacijom građe, izmijenila je i proširila odsjeke. Dolaze mlađi asistenti i znanstveni radnici: Nives Ritig-Beljak koja se bavi *pripovijednim pjesmama*; Ljiljana Marks *usmenom prozom*; Ivan Lozica koji nasljeđujući, kao što smo već spomenuli, rad Nikole Bonifačića Rožina u odsjeku za *folklornio kazalište* jednim se dijelom bavi i usmenom književnošću, posebno *teorijskim problemima*; Tanja Perić-Polonijo *usmenom lirikom*; Mirna Velčić *usmenom prozom*, posebno *teorijom govornih žanrova* i postdipolomac Vilko Endstrasser *malim oblicima*. (poslovicama i zagonetkama).

Rezultati terenskog i studijskog istraživanja svih suradnika čuvaju se u *dokumentaciji* ZIF-a na *fono, foto* i *video snimkama* i u *rukopisnim zbirkama*, objavljuvani su u *Narodnoj umjetnosti*, u njezinim *specijalnim izdanjima* ali i u mnogobrojnim *publikacijama*. Evo sad nekih značajnih i danas nezaobilaznih knjiga i publikacija. Pored spomenutih Delorkovih antologija i zbirki pripovijedaka Maje Bošković-Stulli tu su knjige vezane uz Istru, prvi timski teren: Istarske narodne priče (Stulli, 1959) i Istarske narodne pjesme (Delorko, 1960). Zatim su tu narodne lirske i epske pjesme, narodne pripovijetke, narodne drame, poslovice i zagonetke pet knjiga u ediciji *Pet stoljeća hrvatske književnosti* koje su uredili O. Delorko, M. Bošković-Stulli i N. Bonifačić Rožin.

Tu su već spomenute 4 *Monografije pojedinih krajeva* u kojima su i studije s područja usemene proze i usmene poezije.

Usmena i pučka književnost kao *I knjiga u ediciji Povijest hrvatske književnosti*, 1978. g. koja sadrži rad Maje Bošković-Stulli na usmenoj književnosti i Divne Zečević (kao što smo već spomenuli) na pučkoj. Ovdje je *usmena književnost* po prvi put izdvojena kao zasebna cjelina unutar pregleda povijesti hrvatske književnosti. Prvi dio knjige donosi svakako nježniji teorijski uvod, a u drugom dijelu je pregled utjecaja pisane književnosti na usmenu, pregled njihovog međusobnog prepletanja. Tako smo opet dobili značajno djelo koje će biti i doprinos hrvatskoj umjetničkoj književnosti. S druge strane, do tada neosvijetljeni *pučki književni fenomen* dobio je svoje mjesto između tradicijske usmene književnosti i razvojnog toka hrvatske umjetničke književnosti.

Usmenoknjiževno stvaranje uvijek je bilo izraz potrebe za izravnim komuniciranjem među ljudima. Prije nekoliko godina *posebni tinternacionalni tematski broj Narodne umjetnosti* bio je posvećen usmenoj komunikaciji kao kriteriju za poimanje folkloru i istakao je potrebu za izučavanjem konteksta folklornih izvedbi. Upravo kontekst navodi na promatranje folkloru u *povijesnom procesu*, što je bila tema ovogodišnjeg simpozija (čiji će se radovi objaviti u slijedeća dva posebna broja *Narodne umjetnosti*).

Trajanje folkloru pomaže *pisani oblik, antologije usmene poezije ili proze, školska lektira i priručnici*, prenosi se u *masovne medije*, priča se i prepričava - "živi" među ljudima.

Posljednjih desetak godina mlađi suradnici nastoje upozoriti na metodološke probleme proučavanja usmene i pisane književnosti, na probleme sinkronije i dijakronije, autentičnost, estetsku vrijednost, teoriju žanrova, odnose favoriziranih i zanemarenih žanrova u usmenoj tradiciji, neverbalne aspekte usmenoknjiževne izvedbe, sinkretičku prirodu usmene književnosti, dječji folklor. Nova terenska metodologija i suvremena kompjutorska obrada građe omogućuje nam brži uvid u ogomnu građu koju smo naslijedili i koja još čeka obradu.

U interdisciplinarnom dijalogu folkloristike i etnologije s drugim srodnim disciplinama pokazuje se da se i folkloristika kao i uostalom i znanost o književnosti u

najširem smislu, susreće s problemom bavljenja vlastitim metodama. Kontekstualna folkloristika u konkretnom radu zbližuje etnologiju i folkloristiku i čini se da taj put istraživanja prepletanja tekstova, odnosno različitih segmenata kulture, zapravo jest put kojim idemo.

Tanja Perić-Polonijo

Etnološka istraživanja

Poticaј za osnivanje Instituta za narodnu umjetnost bile su sve vidljivije promjene seoskog načina života izazvane industrijalizacijom i susretom s gradskom kulturom. Kako je rečeno u prvome broju "Narodne umjetnosti", "takvo stanje nametalo je prijeku potrebu brzog i što sistematičnijeg sabiranja, sređivanja i konzerviranja materijala koji se još mogao naći, da bi se spasile i očuvale vrijednosti koje su bile na putu potpunog nestajanja.

Od ovog polazišnog stava prošla su do danas puna četiri desetljeća. Etnolozi koji već više od dva desetljeća sudjeluju u radu Zavoda, znatno su doprinijeli njegovom mijenjanju. Osvijestili su društvene okolnosti koje su spomenutu motivaciju istraživanja folklor oblikovale i činile u poslijeratno vrijeme logičnom i opravdanom, no osvijestili su i promjene okolnosti koje u novije vrijeme takvu motivaciju čine ograničenom. Razotkrili su i ograničenja unutar same etnološke prakse u Jugoslaviji, postavljajući nova pitanja i razmatrajući nove mogućnosti odgovora. U kontekstu Jugoslavije, rad etnologa u Zavodu za istraživanje folklor bez sumnje je značajan ne samo po svome opsegu i raznolikosti problematike i istraživačkih pristupa, već je u mnogome bio i jest pionirski i usmjeravajući. Za staru etnologiju - često izazovna kritika: za tek stasale generacije etnologa - susret s novim i rado prihvaćen poticaj.

Na počecima suradnje s folkloristima u Institutu etnolozi su istraživali *duhovne aspekte tradicijske seoske kulture*, sabirući na terenu dragocjenu građu o običajima i vjerovanjima u pojedinim lokalitetima i regijama, mahom u sklopu velikih institutskih monografskih istraživanja, kako u Hrvatskoj, tako i među Hrvatima u Austriji, Mađarskoj i Čehoslovačkoj. Pri tome su ujedno bili i "istraživači kulturnog konteksta folklor", dakle načina života u najširem smislu. Radovi Josipa Miličevića iz šezdesetih godina svjedoče o vrijednosti takvog pristupa. On je prisutan i u kasnijim monografijama u kojima prilozi Zorice Rajković i Aleksandre Muraj donose široke etnološke uvide u kulturu istraživanog kraja.

No, već od početka sedamdesetih, kao ono što može i mora zanimati etnologue prepoznat je *položaj tradicionalne kulture u suvremenom životu*. To je ujedno i naslov članka Dunje Rihtman-Auguštin objavljenog u "Narodnoj umjetnosti" 1971, kojim je najavljen niz kasnijih znanstvenih preokupacija Odsjeka za istraživanje običaja. Već je tada postavljeno pitanje o pojmu tradicije i pojmu narod, o opravdanosti etnološkog suprotstavljanja sela i grada, o prvoj i drugoj egzistenciji folklor. Već je tada naglašeno da je istraživanje *transformacija oblika i sadržaja kulturnih pojava* pravi put k razumijevanju i njihovih prošlih i njihovih današnjih značenja.

U "Narodnoj umjetnosti" sve se više počinje prikazivati recentna inozemna etnološka literatura. Razmjena literature i studijskih posjeta, sudjelovanje na međunarodnim skupovima - sve to rezultira upoznavanjem etnologa u Institutu s novim teorijama i metodologijama, koje primjenjuju i kritički preispituju.

O 25. godišnjici Instituta započeto je višegodišnje istraživanje u okviru projekta pod naslovom "*Transformacije folklorne tradicije u suvremenoj kulturi*", u čijoj su se razradi mogli pročitati pojmovi do tada nespojivi s radom etnologa u Hrvatskoj:

urbana kultura, kultura mladih, masovna kultura, mediji masovnog komuniciranja... Prvi su se rezultati toga istraživanja pojavili pred znanstvenom javnošću 1976, u 13. broju "Narodne umjetnosti" koji, što se tiče rada etnologa u Hrvatskoj, znači prekretnicu, a ujedno i začetak profila koji Zavod njeguje i razvija i danas.

Prvobitna postavka projekta bila je da postoji granica na kojoj prestaje jedna - seoska - tradicija, a počinje neka druga - gradska. No, pokazalo se da ta hipoteza nije bitna, jer je kulturna mijena trajan proces u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Ključnim problemom pokazali su se *tokovi interakcije seoskih i raznih drugih tradicija, te tokovi interakcija društvenokulturnih procesa s folklornim stvaralaštvom* - na selu, u gradu, u obiteljskoj, prijateljskoj, susjedskoj ili radnoj grupi... Etnolozi su se, za razliku od svojih prethodnika, od reprezentativnih kulturnih pojava okrenuli k onim svakodnevnim, čak banalnim, otkrivajući koliko one rječito svjedoče o svakom kulturnom trenutku. Podsjetimo samo na priloge u "Narodnoj umjetnosti" d13: o pretpostavkama suvremenog etnološkog istraživanja, o odnosu narodne nošnje i mode, o spomen-obilježjima žrtvama prometnih nesreća, o maturiranju kao obredu prijelaza, te posebno na rad o mogućnostima marksističkog pristupa u etnologiji.

U slijedećem broju "Narodne umjetnosti" pojavio se članak **Aleksandre Muraj** kojim je i na primjeru istraživanja stanovanja pokazano kako treba pratiti sve procese promjena koje se danas događaju na selu - od demografsko-socijalnih, do promjena kuće, njenog inventara, samog naselja, kao i stavova o stanovanju.

U "Narodnoj umjetnosti" objavljenoj točno prije deset godina, nalazimo još dva etnološka rada koji su izrazili nove preokupacije etnologa u našoj ustanovi. **Zorica Rajković** pisala je o današnjem dječjem folkloru istraživanom u Zagrebu, a **Dunja Rihtman-Auguštin** o novinskim osmrtnicama. Jasno i argumentirano pokazana je i objašnjena promjena pristupa: ne istražuje se više put od folklornih tradicija do suvremene kulture, nego ispreplitanje procesa koji se u suvremenosti događaju na području tradicijskog folklornog stvaralaštva. Istražuju se procesi rastvaranja tradicijskog folkloru i stvaranja suvremenog. Takav je pristup bio polazište daljnjeg rada etnologa u Zavodu. U okviru pojekta *"Interakcije folklornih tradicija i suvremene kulture"*.

Paralelno, **Olga Supek** izrađuje disertaciju o kulturi, historiji i ekonomiji Gorice Svetojanske, koju uspješno brani u SAD. Baveći se u svojim brojnim radovima različitim temama (darivanje, ritualno pogađanje na sajmovima, razni aspekti poklada i dr.) primjenjuje i razvija pristupe simboličke antropologije. Na tome će tragu nekoliko godina kasnije nastati i rad **Maje Povrzanović** o značenjima pokladnih običaja u Turčišću danas.

Svadbene običaje, brak i obitelj istraživale su i istražuju, s različitih stanovišta, **Olga Supek, Zorica Rajković** i **Jasna Čapo**. Obiteljskim zadrugama bavila se **Dunja Rihtman-Auguštin**, kritički pristupajući starim izvorima i otkrivajući u zadrugi stvarni poredak naspram onog zamišljenog, idelanog.

Uz to su etnolozi, zajedno s drugim kolegama iz Zavoda, preispitivali teorije običaja. **Milivoj Vodopija** magistrirao je na toj temi, a objavljen je i niz radova suradnika Zavoda o pojmu običaj. Vrlo su značajni i teorijski radovi o pojmu etnosa, te o Gramsciovoj koncepciji dviju kultura.

Novi, "zavodski" pristup istraživanju folkloru možda je najbolje vidljiv u 23. i 25. broju "Narodne umjetnosti", u kojima su svi radovi posvećeni pokladama. Ne radi se o jedinstvenom pristupu i jednom istraživačkom interesu, ali je očit ključni zajednički nazivnik: pitanje o tome što pojedine kulturne pojave znače njihovim suvremenim nosiocima.

Članci objavljeni u ovogodišnjim izdanjima Zavoda upućuju na interese njegovih najmlađih entologa. Stickavši u SAD demografsko obrazovanje, **Jasna Čapo**

bavi se etnološko-povijesnom analizom Cernika u 18. i 19. vijeku. Maja Povrzanović pisala je o nekim aspektima kulture mladih (bedževi i majice s natpisima), a u disertaciji o okupljanju na otvorenom u centru Zagreba, omladinska okupljališta i na njima prisutne subkulture činit će značajan dio. Time se nastavlja bavljenje mladima (i to u gradu), koje je istraživanjem maturalnih ophoda započeo Milivoj Vodopija.

Od početka etnološkog rada u Institutu za narodnu umjetnost, današnjem Zavodu za istraživanje folkloru, do pojavljivanja knjiga Zorice Rajković, "Znamenje smrti" i Dunje Rihtman-Auguštin, "Struktura tradicijskog mišljenja" i "Etnologija naše svakodnevice", prošla su dva desetljeća. Naslov ove posljednje knjige, i činjenica da se pojavila upravo na 40. godišnjicu rada naše ustanove, simbolički obilježava put što su ga etnolozi u njoj prešli, kao i teorijske i metodološke poticaje koje su dale njenom ukupnom radu. Pri tome je od izuzetnog značaja i to da su uvijek bili spremni prihvaćati poticaje i kritike kolega folklorista.

Danas su etnolozi pred novom fazom osmišljavanja svoga rada u kontekstu djelatnosti Zavoda. Ako se i dalje budu kreativno koristili prednostima interdisciplinarnе sredine u kojoj rade i ta će faza sigurno biti uspješna.

Maja Povrzanović

Dokumentacija i biblioteka Zavoda za istraživanje folkloru

Osnivanje *Instituta za narodnu umjetnost* pridonijelo je planskom i sistematskom prikupljanju folklorne građe koju je trebalo zabilježiti prije no što se promijeni ili nestane pod snažnim utjecajem poslijeratne industrijalizacije. Intenzivno prikupljanje podataka rezultiralo je vrlo brzo nastankom zbirke folklorne građe i time začecima vrijedne dokumentacije. Osim vlastitom građom prikupljenom na terenskim istraživanjima, bogatstvo dokumentacije Instituta povećano je i organiziranjem prijepisa zbirke Odbora za narodni život i običaje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Te rukopisne zbirke Matice hrvatske iz 19. stoljeća pretežno narodnih pjesama prepisane su, uz dozvolu Odbora, za interne potrebe Instituta. Na poslovima prijepisa bile su angažirane Vlasta Fodi-Kurelić i Dragica Kečenović, koje su istovremeno vodile brigu i o ostalim rukopisnim zbirkama. Institut od početka svog djelovanja radi i na stvaranju biblioteke - prva bibliotekarka, Ksenija Brodarić, zaposlena je od 1948. godine.

Pedesete i šezdesete godine protiču, s jedne strane u prikupljanju podataka i njihovom sređivanju, a s druge u prikupljanju relevantne literature koja se pohranjuje u biblioteci. Vođenje biblioteke Instituta od 1963. godine preuzima Dora Narić. U to vrijeme biblioteka sadrži 4600 svezaka knjiga i časopisa. Velik dio strane literature nabavlja se razmjenom izdanja sa znanstvenim institucijama u inozemstvu. Uz ostale poslove, Dora Narić bavi se i izradom bibliografija i specijaliziranih kartoteka.

Terenski rad, potpomognut upotrebom suvremenih tehničkih pomagala: magnetofonima, fotografskim aparatima i filmskom kamerom omogućuje nastajanje novih zbirki i dokumentacije koja se po količini prikupljenog materijala ubraja među najbogatije u zemlji. Formirane su zbirke folklorne pjesničke i prozne građe, zbirke muzičkog folkloru, zbirke narodnih plesova, likovna dokumentacija, fonoteka, fototeka i filmoteka. Za zbirke su, osim rukopisnih koje od 1965. godine vodi Bernarda Mandić, zaduženi asistenti Instituta. Ta originalna skupljena građa omogućila je znanstveno proučavanje naše narodne kulture i utjecala na razvoj suvremene folkloristike.

Organizacija dokumentacije i biblioteke kakva nam je danas poznata nastaje sedamdesetih godina. 1971. godine u Institut dolazi Mirena Pavlović i kao voditeljica dokumentacije preuzima brigu o svim institutskim zbirkama u kojima se tada nalazi obilje građe što predstavlja nezaobilaznu podlogu svih istraživanja.

Od 1977. Institut za narodnu umjetnost djeluje kao Zavod za istraživanje folkloru u sklopu Instituta za filologiju i folkloristiku.

Odlaskom Dore Narić u mirovinu, na mjesto bibliotekarke zapošljava se Vesna Turčin. Radni odnos zasniva i Snježana Zorić, koja u početku obavlja zadatke dokumentacijske tehničarke.

Na inicijativu Dunje Rihman-Augustin, koja je kao predstavnica Jugoslavije sudjelovala na sastanku Komiteta vladinih eksperata za zaštitu folkloru u organizaciji UNESCO-a u Parizu 1982, pokreće se u Zavodu projekt *Zaštita dokumentacijske građe o folkloru i tradicijskoj kulturi*. Rad na tom projektu odvija se u suradnji sa Sveučilišnim računskim centrom (SRCE) u Zagrebu. Nova suradnica u dokumentaciji i biblioteci je Marija Dalbello. Nabavkom prvih kompjutora (Macintosh 512 K) u Zavodu se započinje s primjenom elektronike u obradi tekstova i građe. U suradnji s Hrvatskim etnološkim društvom 1983. godine provedena je anketa među svim institucijama u Hrvatskoj koje skupljaju i čuvaju građu o tradicijskoj kulturi i folkloru. Redakciju, unos i obradu prikupljenih podataka izvršila je Vesna Turčin. Rezultati su objavljeni 1986. godine u Izvanrednom svesku Narodne umjetnosti broj 8, a sačuvani su i u kompjutorski pretraživim bazama podataka na UNIVAC-u u SRCU i na sistemu PC Macintosh u Zavodu, čime je omogućeno njihovo daljnje korištenje.

Akcija stvaranja baze podataka o folkloru i tradicijskoj kulturi nastavljena je izradom pregleda kompletne građe pohranjene u dokumentaciji i bibliografije suradnika Zavoda u razdoblju od početaka rada 1948. godine do 1983. Pregled i bibliografiju priredile su Vesna Turčin i Mirena Pavlović. Podaci su kompjutorski obrađeni u Sveučilišnom računskom centru u Zagrebu i objavljeni u Narodnoj umjetnosti knjiga 22.

Vesna Turčin 1985. godine uspješno brani doktorsku disertaciju na temu *Usmena književnost u dokumentacijskoj građi o folkloru*.

Istovremeno, krenulo se i s radom na zaštiti folklorne građe dokumentacije Zavoda mikrofilmiranjem rukopisa i presnimavanjem fono građe iz najstarijeg fonda.

Krajem 1986. započinje smjena suradnika u dokumentaciji i biblioteci. Vesna Turčin prelazi u Nacionalnu i sveučilišnu biblioteku. Poslove bibliotekara preuzima Anamarija Starčević-Štambuk. U Zavod 1987. dolazi postdiplomandica Sanja Magdalenić, a 1988. Olgica Tomik.

Na temelju ranijih iskustava istražuju se mogućnosti što boljeg korištenja postojeće informatičke opreme u Zavodu.

Mirena Pavlović, Sanja Magdalenić i Olgica Tomik izrađuju na sistemu Macintosh kompjutorsku bazu podataka *Pregled dokumentacije Zavoda za istraživanje folkloru 1984-88*. Anamarija Starčević-Štambuk priprema *Bibliografiju radova suradnika Zavoda* nastalih u istom razdoblju.

Organiziraju se sastanci na kojima se druge suradnike Zavoda informira o uspjesima i problemima kompjutorizacije dokumentacije i biblioteke i postepeno ih se uključuje u zajednički rad.

Suradnici Zavoda bili su, u okviru Jugoslavenske komisije za UNESCO, inicijatori okupljanja stručnjaka za folklor balkanskih zemalja. Održana su dva sastanka na kojima su sudjelovali predstavnici Rumunjske, Bugarske, Turske i Jugoslavije: 1983. u Ohridu i 1988. u Zagrebu tokom Međunarodnog kongresa etnoloških i antropoloških znanosti. Razmatrale su se mogućnosti uključivanja u UNESCO-vu

akciju zaštite folkloru i izrade registra institucija balkanskih zemalja koje se bave istraživanjem folkloru i planiraju izgradnju kompjutorskih baza podataka.

Nije zanemarena ni prezentacija građe dokumentacije i izdavačke djelatnosti Zavoda široj javnosti. Snježana Zorić organizirala je izložbe svojih fotografija "Folklor i mi". Redovito se pripremaju izložbe i promocije knjiga nastalih u okviru izdavačke djelatnosti Zavoda. Povremeno se priređuju i različite prigodne izložbe vezane uz obljetnice rada Zavoda, Međunarodnu izložbu knjiga Interliber i Međunarodnu smotru folkloru koja se održava u Zagrebu.

Dokumentaciju danas čine:

- rukopisne zbirke: 1270 svezaka (pjesme, proza, glazbeni i plesni zapisi, opisi običaja);
- fonoteka: 2160 magnetofonskih vrpca i kazeta;
- fototeka: 27000 fotografija i dijapozitiva;
- filmoteka: 50 dokumentarnih filmova;
- videoteka: 116 videokazeta;
- plesne zbirke: 355 kinctograma;
- diskoteka: 222+114 ploča domaće i strane produkcije;
- likovna dokumentacija: 1748 tabli crteža;
- specijalizirane kartoteke;
- mikrofiševi: 297 (rukopisi do sign. 181).

Specijalna biblioteka Zavoda posjeduje 13.800 sv. monografija i 7.580 sv. časopisa (218 naslova tekućih časopisa). Biblioteka razmjenjuje publikacije sa 350 domaćih i stranih znanstvenih institucija, te pojedincima. Osim kupnjom i darovima, razmjennom je prikupljen znatan dio bibliotečnog fonda. Obrada bibliotečnih jedinica vrši se prema Međunarodnom standardu za bibliografski opis (ISBD), a klasificira prema Univerzalnoj decimalnoj klasifikaciji (UDK). Od 1988. godine uvodi se kompjuterizirana bibliotečna obrada. Biblioteka raspolaže s abecednim, stručnim i mjesnim katalogom. Posjeduje i nekoliko specijaliziranih kartoteka (npr. Kartoteka štampanih zbirki hrvatsko-srpskih tematskih narodnih pjesama, pripovjedaka, poslovice i popijevaka), te tematskih kataloga (npr. katalog o narodnostima i etničkim grupama u SFR Jugoslaviji). U okviru informacijsko-referalne djelatnosti obuhvaćeno je objavljivanje mjesečnih biltena prinova, izrada popisa izdanja Zavoda i njegovih suradnika, te priređivanje tematskih bibliografija uz znanstvenoistraživačke projekte.

Ovi podaci govore o ukupnom napretku i razvoju dokumentacije i biblioteke u toku četrdesetgodišnjeg djelovanja Zavoda za istraživanje folkloru.

Sanja Magdalenić